

מתורת רבינו ראש הישיבה הגאון רבי ברוך דב דיסקין שליט"א

מתוך שיעורו השבועי בישיבת ארחות תורה • פרשת ויגש תשפ"ג

ואל יחר אפך (מ"ד. י"ח)

פירש רש"י מכאן אתה למד שדיבר אליו קשות. בפשטות הפירוש שאמר לו "אל יחר אפך", לפי שדיבר עמו קשות וחשש שיחר אפו בו, ויש להעיר ע"ז, דבפרשת וירא (י"ח. ל"ב) בענין הפיכת סדום כתוב שאברהם אמר להקב"ה "אל נא יחר לה' ואדברה אך הפעם", ואז לא דיבר עם הקב"ה קשות, ועל כרחך הפירוש שכיון שאברהם חשש שמא לא יתקבלו דבריו, לכן אמר אל יחר אפך, וא"כ מהיכי תיתי כאן שדיבר עימו קשות. וביאר הגר"י שההוכחה שדיבר עימו קשות, היא מכך שאמר לו "כי כמוד כפרעה", אמנם לפירוש רש"י בפירוש הראשון שאמר לו שחשוב בעיניו כפרעה, אין להוכיח מזה שדיבר עמו קשות, [אולם לפירושים האחרים אפשר להוכיח].

ואל יחר אפך (ש)

פירש רש"י מכאן אתה למד שדיבר אליו קשות. וביאר באוה"ח דעד עכשיו לא דיבר קשות, משום שחשב שהוא עונש על מכירת יוסף, אבל כשראה שלוקח רק את בנימין, הבין שאין זה שייך למכירה, דהא בנימין לא השתתף במכירה, ועל כן דיבר עימו קשות.

ואל יחר אפך (ש)

וקשה הרי יהודה עצמו אמר מי שימצא הגביע בידו יומת, ובאיזה טענה בא אליו כעת, והביאור כמו שכתב רש"י להלן (פסוק י"ט) "מתחילה בעלילה באת עלינו, למה היה לך לשאול כל אלה", והיינו שטען שכבר מתחילה בא עליהם בעלילה, ולכך דיבר עימו קשות.

ואחיו מת (מ"ד. כ"ז)

פירש רש"י מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו אמר אם אומר לו שהוא קיים יאמר הביאוהו אצלי. האחרונים הקשו [עיי' בשפתי חכמים ובמהרי"ל דיסקין, וכבר הקשה כן בפירוש הטור עה"ת], דעדין קשה דלעיל (מ"ב. ל"ב) אמרו ליוסף האחד איננו, וא"כ יוסף יחשוב ששיקרו לו.

ועזב את אביו ומת (מ"ד. כ"ב)

פירש רש"י אם יעזוב את אביו דואגים אנו שמא ימות בדרך שהרי אמו בדרך מתה. דעת רש"י שא"ל שמא אם יעזוב בנימין את אביו ימות בנימין, וכן משמע בתרגום יונתן דקאי אבנימין. ובאבן עזרא כתב שאמר לו שמא יעקב ימות, ולפי דבריו צ"ע מדוע שאל להם העוד אבי חי, והרי כבר אמרו לו שחי ורק אם יקחו את בנימין יש חשש שימות.

וכפירוש האבן עזרא כן נראה בדברי רש"י על הפסוק והיה כראותו כי אין הנער ומת (פסוק ל"א), דפירש "ומת אביו מצרתו", והיינו כפירוש האבן עזרא, וצ"ע, [ועיי' בנחלת יעקב כאן].

אמנם בלאו הכי מקשים דלעיל (מ"ג. כ"ז) כבר שאל להם השלום אביכם הזקן וגוי, ויאמרו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי, ועיי' בפירוש הטור עה"ת שהקשה כן, ותירץ שהשאלה בפעם השניה היתה על בריאותו, או שקודם שאל ע"י מלץ ועכשיו רצה לשמוע מפייהם, ועוד תירץ שלא שאל אלא ליכנס בדברים ולקרבים.

ונפשו קשורה בנפשו (מ"ד. ל)

בבעל הטורים כתב שיוסף טען שבנימין עשה עוולה, ועל זה השיב לו דאדרבה כיון שכך עתה צריך שיהיה "ונפשו קשורה בנפשו" של אביו, בכדי שיוכל לחנכו, ולומדים מכאן כלל בחינוך שבכדי לחנך צריך שיהיה "ונפשו קשורה בנפשו".

ועתה ישב נא עבדך תחת הנער (מ"ד. ל"ג)

צ"ע מדוע שיוסף יסכים לכך שיהודה יעמוד תחת בנימין, וביאר הגר"י דכיון דאת בנימין לא יכל לאסור שהרי יעקב ימות, ולכן יהודה אמר שיעמוד במקומו מדין ערבות.

כי איך אעלה אל אבי והנער איננו אתי (מ"ד. ל"ד)

וצ"ב הרי כבר הזכיר כן לעיל, ומ"ט חזר על זה, וביאר בפנים מאירות דיהודה אמר לו שנדר להחזירו לאביו, ואמר לו יוסף שיכול להתיר את נדרו, ואמר לו יהודה שהוא נדר לחבירו ואינו יכול להתירו אלא בפני חבירו כדאיתא בנדרים (דף סה.), וכיון שבשביל להתיר עלי לעלות לאביו, הרי שאעבור על הנדר קודם התרתו, ולכן עלך לשחררו.

ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו (מ"ה. א')

פירש רש"י לא היה יכול לסבול שיהיו מצרים ניצבים עליו ושומעים שאחיו מתביישים בהוודעו להם. והיינו דלרש"י להתאפק פירושו לסבול וכן פירש האבן עזרא, ועיי' ברמב"ן שהקשה דלהתאפק אין פירושו לסבול.

ובתרגום יונתן בן עוזיאל כתב וז"ל "ולא יכל יוסף למסוברא דלא למבכי מן בגלל כל מן דקיימין קדמוי", כלומר שלא יכל לעצור את עצמו מלבכות, ולכן אמר שיוציאו כל איש מעליו, ואונקלוס תרגם "לאתחסנא", וכ"כ הרמב"ן דלהתאפק היינו להתחזק, והיינו שעבדיו ביקשו ממנו שימחל ליהודה, וכיון שכך לא יכל להתאפק היינו להתחזק לכל הניצבים עליו.

ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו (מ"ה. ג')

פירש רש"י מפני הבושה. איתא במדרש רבה "אמר אבא כהן ברדלא אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה, יוסף קטן של שבטים לא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו, כשיבוא הקב"ה ויוכיח לכל אחד לפי מה שהוא על אחת כמה וכמה" ע"כ. וביאר הבית הלוי (כאן) שיוסף הוכיחם על כך שאמרו לו על בנימין "ועזב את אביו ומת", ואיך הם עצמם כשמכרוהו לא היה אכפת להם מאביהם, וכך הקב"ה יוכיח לכל אחד ואחד על הסתירות שבו, [כגון שאם יאמר שלא נתן צדקה משום שלא היה לו ממון, יוכיחו לו מכך שבזבז לדברים אחרים שהיה לו ממון].

והגר"י ביאר התוכחה, שע"י שאמר להם אני יוסף, הם הבינו מעצמם את החטא ונבהלו, וכך הקב"ה יוכיח לכל אחד בצורה שיבין מעצמו את חטאיו, שכשיבוא לשמים יראה את כל חטאיו ויבהל, והוסיף הגר"י דזוהי התוכחה הגדולה ביותר.

והחפץ חיים ביאר שהתוכחה הגדולה ביותר לאדם היא שהוא חי בטעות, וכן מובא בשם ר' ירוחם ליבוביץ צ"ל, דלאחי יוסף היה חשבונות, וכשאמר אני יוסף ראו שחיו חיי טעות, וכך הקב"ה יוכיח לאדם שכל החשבונות שלו אינם אמת, ויראה לו שחי חיי טעות, וזוהי התוכחה הגדולה.

וישבת בארץ גושן וגו', וכלכלתי אתך שם (מ"ה. י"א)

הנה יש איסור לרדת מארץ ישראל לחוץ לארץ, אבל כשיש רעב מותר לרדת לחו"ל לשבור הרעב, [ועיי' לעיל פרשת לך לך (י"ב)]. וביאר הגר"י דיוסף אמר ליעקב שירד לגושן וכמו שכתוב וישבת בארץ גושן, ואם תאמר הרי אסור לרדת מארץ ישראל לחוץ לארץ, על זה אמר וכלכלתי אתך שם, שיתן להם מזון, ובשעת רעב מותר לירד.

והנה עיניכם הראת (מ"ה. י"ב)

פירש רש"י שאני אחיכם שאני מהול ככם. החזקוני ועוד הקשו מה ראה ממה שהוא מהול, והלא בני ישמעאל גם כן היו מהולים, וגם הרי יוסף מל את המצרים, ויש שפירשו שעשה פריעה, עיי"ש.

ולבנימן נתן שלש מאות כסף (שם)

יש להקשות מ"ט נתן לו שלש מאות כסף ולא חשש שיקנאו בו אחיו, [וכקושיית הגמ' במגילה לגבי ה' חליפות], וביארו הראשונים (רא"ש, דעת זקנים, רבינו בחיי, חזקוני) דבגיטין (דף מד.) מבואר דהמוכר עבדו כופין אותו שיפדה אותו עד עשרה בדמיו, ודמי עבד הוא שלשים שקלים, ולכן מכיון שכל אחד מהם היה צריך לפדותו בשלש מאות כסף, א"כ עתה שנתגלה להם נחסך השלש מאות כסף, ועל כן נתן לבנימין שגם הוא ירויח שלש מאות כסף.

ודבריהם מיוחדים, וכי על כל אחד ואחד מוטל לפדות בשלש מאות כסף, הא מסתבר לומר שעל כולם יחד לפדותו עד עשרה בדמיו, כיון שמכרוהו יחד, וצ"ע.

אל תרגזו בדרך (מ"ה. כ"ד)

פירש רש"י אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגזו עליכם הדרך. וצ"ב מ"ט רק עכשיו הזהירם על כך, ולא הזהירם בפעמים הקודמות שהלכו, [וכן יש להקשות מ"ט יעקב לא הזהיר אותם על כך].

ובספר מעינה של תורה ביאר בזה דעת עתה שעסקו בכיבוד אב, א"כ לא היה חשש שיתעסקו בדבר הלכה, שכן עסקו בכיבוד אב, ולא היו רוצים לטעות בדרך, אבל לאחר שגילו את יוסף הבינו שיעקב נענש על כ"ב שנה שהיה בבית לבן, והוקשה להם מ"ט לא נענש על י"ד שנה דשם ועבר, ובהכרח שגדול ת"ת יותר מכיבוד אב, וא"כ עתה רצו ללמוד בדרך, שאע"פ שעוסקים בכיבוד אב מ"מ גדול ת"ת, ולכן הזהירם רק בפעם הזו.

ובגמ' תענית (דף י.) מבואר שהזהירם דוקא שלא לעיין, אבל למגרס לא הזהירם, [וחזינו שאע"פ שהיה להם ענינים רבים לדון ביניהם בעסק המכירה, מ"מ אם יוסף לא הזהירם היו לומדים בעיון].

והגרי"ז דייק שאמר להם אל תתעסקו בדבר הלכה, כלומר שילמדו בלא עסק, דכל החשש שיטעו בדרך הוא דוקא במתעסקים בדבר הלכה ולא בגירסא, וע"פ זה מתרץ מה שקשה עוד איך יוסף אמר להם לא להתעסק בדבר הלכה, והא ההולך בדרך צריך ללמוד, והביאור דלא הזהירם אלא רק שלא יתעסקו, אבל למגרס לא הזהירם.

לאלקי אביו יצחק (מ"ו. א')

פירש רש"י חייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקינו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם. והקשה הרמב"ן דהו"ל למימר אלוקי אבותי, וכמו שמצינו בפסוקים בכמה מקומות.

והנה דעת המהרי"ק דאין חיוב כיבוד באבי אביו, והרמ"א (יו"ד סי' ר"מ סעי' כ"ד) חולק, וסבירא ליה שיש חיוב כבוד אבי אביו, ודייק כן מרש"י כאן, ובסוטה (דף מט.) משמע דאין חיוב בכבוד זקינו, והגרי"א (שם ס"ק ל"ב) תירץ דשם מיירי באבי אמו, דלכו"ע אין חיוב לכבודו, אולם הקשה מהא דאיתא במכות (דף יב.) דהותר לגואל הדם להרוג את אבי אביו, ולא את אביו.

ויקם יעקב מבאר שבע וישאו בני ישראל את יעקב אביהם וגו' בעגלות אשר שלח פרעה לשאת אותו (מ"ו. ה')

וצריך ביאור למה רק מבאר שבע נסע בעגלות, והא כבר נסע קודם כדכתיב לעיל (מ"ו. א.) ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא בארה שבע, ולמה שם לא הוזכר שנסע בעגלות, וביאר המהרי"ל דיסקין דמקודם היה צריך ליטול רשות מה' ולא ידע אם יסע למצרים, וממילא לא נסע בעגלות, דהרי העגלות ניתנו לו כדי לבוא למצרים, ורק לאחר שהקב"ה אמר לו אל תירא מרדה מצרימה נסע בעגלות, ויש לדון אם היה איסור ליסוע בעגלות כיון דהוי שואל שלא מדעת דאפשר דבבן נח לא נאמר דין שואל שלא מדעת, וכן מובא בשם הקה"י דמהאי טעמא לקח יעקב את בגדי החמודות של עשו, ואם משום שהאבות נהגו כישראל ל"ע אם אסור לישראל להשתמש בחפצי גוי, וצ"ע.

כל הנפש הבאה ליעקב (מ"ו. כ"ו)

פירש רש"י שמשבאו שם היו שבעים שמצאו שם יוסף ושני בניו ונתוספה להם יוכבד בין החומות. במדרש רבה (פ' צ"ד) כתוב שהשבעים היה חושים בן דן, דמכיון שהיו מרובים נחשב כשנים. והקשה המהרש"א ב"ב (דף קמג.): דלפירוש המדרש רבה מ"ט כתוב בני לאה ל"ג נפש, ובני בלהה ז' נפש, ולהמדרש רבה היה צ"ל בני בלהה ח' נפש, ולא ל"ב, ואפשר לומר בדוחק דמכיון שהיו מרובים אף אשתו נחשבה, אף שבשאר שבטים לא החשיבו הנשים, ולפי זה י"ל שאשתו מבנות לאה היתה, וא"כ שפיר חשיב בני לאה ל"ג, אבל כאן משום שיצאו מהם עם רב אפשר שכן נחשבו.

ויבך על צואריו עוד (מ"ו. כ"ט)

פירש רש"י אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו, ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע ע"כ. ומה שקרא דוקא עכשיו קריאת שמע, צריך לומר שהגיע זמן קריאת שמע.

ויש שביארו שיעקב חשש שתהיה כל אהבתו ליוסף, ולכן קרא קריאת שמע, להראות שאהבתו היא להקב"ה, אמנם הגרי"ז לא היה ניחא ליה בזה, [והתבטא על כך שאנשים מכניסים את היצה"ר שלהם באבות הקדושים], אמנם כעין זה פירשו המלבי"ם ומהרי"ל דיסקין.

ואפשר לומר כעין מה שכתב החינוך (מצוה שכ"ב) דמה שלוקחים ד' מינים בסוכות, הוא בכדי ליחד את השמחה שיש בזמן זה בגלל הקציר להקב"ה, וא"כ י"ל שיעקב רצה ליחד את השמחה בראיית יוסף להקב"ה.

ויבך על צואריו עוד (שם)

אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע. מקשים מ"ט יוסף לא קרא קריאת שמע, ותירץ בשפתי חכמים שהיה טרוד בכיבוד אב, והעוסק במצוה פטור מן המצוה, ועוד תירץ שפטר עצמו בפסוק ראשון מחמת טירדא, [וכדאיתא בברכות (דף יג.): פסוק ראשון זהו קר"ש של רבי יהודה הנשיא, שטרוד עם התלמידים], וצ"ע בתירוץ זה דאם היה טרוד במצוה פטור לגמרי, כתירוצו הראשון, ואם היה טרוד טירדא דעלמא, וכי עי"ז נפטר בפסוק ראשון בלא שאר הפרשיות, וצ"ע. הטי"ז והגרי"א הקשו מ"ט יעקב לא הפסיק מפני היראה, והרי יוסף היה מלך, ותירצו שקרא פסוק ראשון, ומבואר בדבריהם דלא כשפתי חכמים, אלא גם יעקב קרא רק פסוק ראשון, [ויוסף לא קרא כלל].

ויבך על צואריו עוד (שם)

פירש רש"י שיעקב היה קורא את שמע, והקשה בשפתי חכמים מנלן שקרא את שמע, אולי התפלל, ותירץ שאסור לעמוד לפני המתפלל, וכ"ש שלא ליפול על צואריו, וא"כ כיצד נפל על צואריו, ובהכרח שקרא את שמע, [ונפל על צואריו לאחר שקרא פסוק ראשון שבו עיקר הכוונה].

ויאמר יעקב אל פרעה ימי שני מגורי וגו' (מ"ז. ט')

כתב בדעת זקנים שכנגד ל"ג תיבות שדיבר יעקב עם פרעה, מויאמר עד בימי מגוריהם, הורידו ליעקב ל"ג שנים, והקשה הגרי"ח שמואלביץ זצ"ל מ"ט חישבו גם שאלת פרעה ליעקב, וביאר שהסיבה שפרעה שאל את יעקב הוא משום שהיה נראה זקן מחמת צרותיו, ויעקב נתבע גם ע"ז.

ויאמר יוסף אל פרעה הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה (מ"ז. כ"ג)

כתב במשך חכמה שעשה כן משום שכשיצאו ממצרים בזו ישראל את המצרים, וטענו המצרים שגנבום, ואמרו להם הרי פרעה חייב לנו ממון רב על העבודה [כדאיתא בסנהדרין דף צא.], וכל הממון שייך לפרעה, ולכן יכלו לבזוז את המצרים.

לע"נ

המחנך הרה"צ רבי צבי בנימין

בן הג"ר פנחס וולף זצוק"ל

נלב"ע ז' טבת תשנ"ט ת.נ.צ.ב.ה.

לע"נ מרן הגאון האדיר רבי חיים

בן הגאון רבי רפאל אלתר שמואלביץ זצוק"ל

ראש ישיבת מיר

נלב"ע ג' טבת תשל"ט ת.נ.צ.ב.ה.